

KÜÇÜK ÜLKE, BÜYÜK HESAPLAR: CİBUTİ'NİN KÜRESEL GÜÇ MÜCADELESİNDEKİ ROLÜ

Göktürk TÜYSÜZOĞLU*

Öz

Afrika'da ve Ortadoğu'da varolan sorun alanlarına oldukça yakın bir yerde konumlanmış olan Cibuti, aynı zamanda dünya ticaretinde çok büyük bir rolü olan Kızıldeniz-Hint Okyanusu bağlantısını kontrol edebilecek bir yerde bulunmasıyla da ön plana çıkmaktadır. Güney Sudan, Somali, Yemen gibi sorun alanlarının yanı başında bulunması ve Süveyş Kanalı'na giden yol üzerinde konumlanması bu bağlamda önemlidir. Sahip olduğu bu özellikler, ülkeyi stratejik manada çok kritik bir pozisyona taşıdığı gibi, küresel ve bölgesel güçlerin bu ülkeyi kendi yanında tutmaya yönelik hamlelerini de beraberinde getirmektedir. ABD, Fransa, Çin, İtalya ve Japonya gibi ülkelerin sürekli askeri üslere sahip olduğu Cibuti, bu üslerin kiralanmasından elde ettiği rant geliri ile ekonomisini ayakta tutarken, otoriter bir bağlamda şekillendiği gerekçesiyle eleştirilen yönetim anlayışı da bahsedilen aktörlerin desteğiyle süreklilik arz etmektedir. Cibuti'yi değerli kılan faktörler üzerinde durmak ve küresel/bölgesel aktörlerin bu ülke özelindeki politikalarını değerlendirmek, çalışmanın ana fikrini oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Afrika Boynuzu, Çin, Yemen, Somali, Rantçı Devlet.

SMALL COUNTRY, GREAT PRUDENCES: DJIBOUTI'S ROLE IN GLOBAL POWER STRUGGLE

Abstract

Djibouti is situated very close to the problem areas in Africa and the Middle East. The country is at the forefront of being in a place where it can control the connection of the Red Sea-Indian Ocean, which has a great role in world trade. Djibouti's closeness to the problem areas like South Sudan, Somalia, Yemen and also its position on the road leading to the Suez Canal are important in this context. These features bring the country into a very critical position in strategic terms, as well as the moves of global and regional powers to keep this country by their own side. Djibouti, where countries such as the US, France, China, Italy and Japan have permanent military bases, maintains its economy stable with rent income from leasing of these bases. The main idea of this work is to focus on the factors that make Djibouti significant in terms of international politics and to evaluate the strategies of global/regional actors regarding this country.

Keywords: African Horn, China, Yemen, Somalia, Rentier State.

*Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Giriş

Afrika anakarasının toprak bakımından üçüncü en küçük ülkesi olan Cibuti, aynı zamanda 1 milyona dahi ulaşmayan nüfusuyla “küçük devlet” kategorisi içerisinde değerlendirilebilecek olan bir aktördür. İngiltere, Fransa ve İtalya arasındaki sömürge mücadelesine konu olmuş ve Etiyopya'nın da tarihsel manada hak iddia ettiği bu küçük ülke, 1977 tarihinde Fransa'dan bağımsızlığını ilan ederek “geç” bir tarihte devlet statüsüne kavuşmuştur. Etno-kültürel anlamda farklılıklar içeren bir toplumsal yapıya sahip ve bu yapının yol açtığı kısa süreli bir iç savaş da yaşamış olan Cibuti, son dönemde siyasal anlamda Afrika'nın en istikrarlı ülkelerinden biridir.

Ülkeyi bu denli değerli kılan en önemli husus, coğrafi konumudur. Zira Cibuti, jeostratejik ve jeoekonomik anlamda dünyanın en kritik bölgelerinden birini kontrol etmektedir. Aden Körfezi ile Kızıldeniz'in birleştiği noktada Babel Mendep Boğazı'na açılan bir konuma sahip olan Cibuti, dünya toplam ticaretinin önemli bir bölümünün yapıldığı bir noktada olmasının yanı sıra, aynı zamanda Ortadoğu'dan Akdeniz'e ve Avrupa'ya ulaşan enerji ulaştırma ağını da yakından izleme olanağını sunmaktadır. Bu yönüyle, tüm küresel aktörlerin etki altında tutmayı hedefledikleri bir coğrafyada yer alan Cibuti, bahsetmiş olduğumuz jeostratejik değerini, kendisi açısından güvenlik, istikrar ve paraya dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu ülke, aynı zamanda, iç savaş yaşamış ya da yaşanmakta olan bölgelere/ülkelere de oldukça yakındır. Yemen'de süregelen ve İran'ın destek verdiği ifade edilen Husiler ile özellikle Suudi Arabistan ve BAE destekli meşru hükümet arasındaki iç savaş, bu ülkeye 30 km mesafedeki Cibuti'den rahatlıkla kontrol edilebilir. Ayrıca Somali'de El-Şebab'a karşı yürütülen ve halen devam eden terör operasyonları, Somali kıyısına paralel olarak Hint Okyanusu-Aden Körfezi ekseninde görülen “deniz haydutluğu” girişimleri ve daha önce bir savaş yaşamış olan Etiyopya ile Eritre arasındaki ilişkiler de Cibuti'yi merkeze alarak diplomatik, askeri veya siyasal manada müdahale edilebilecek gelişmelerdir.

Üretim yönünde kayda değer bir girişimi olmayan ve gelirini liman hizmetlerinden sağlayan Cibuti, son dönemde başka bir gelir kaynağına daha kavuşmuştur. Jeostratejik önemine binaen küresel/bölgesel aktörlerin kendi topraklarından askeri üs elde etme isteklerine olumlu yönde yaklaşan ülke hükümeti, eski sömürgeci Fransa'nın yanı sıra, ABD, Japonya ve Çin'e askeri üs açma izni vermiş ve buna karşılık olarak da “kira” geliri elde etmeye başlamıştır. Doğal kaynak bazlı bir gelire sahip olmamasına karşın, bu üslerden elde edilen gelirin de ülkeyi “rantçı” bir karaktere büründürdüğü ortadadır. Bu rantçı karakter, ülke yönetiminin otoriter anlayışını konsolide ederken, etno-kültürel gerginliğe eklenmiş rahatsızlığı ve muhalif görüşleri temsil eden aktörler üzerindeki baskıyı da arttırmaktadır.

Çalışmada öncelikli olarak Cibuti'nin tarihi, toplumsal ve siyasal yapısından bahsedilerek, ülkenin “rantçı devlet” kategorisine girip girmediği

üzerinde durulacaktır Ardından ülkeyi önemli kılan bölgesel ve sistemsel faktörler irdelenecektir. Sonrasında ise Cibuti'de askeri üs açan ya da bu ülkeyi yakından takip eden aktörlerin stratejileri üzerinde durularak, bu küçük ülkenin uluslararası politikada bu denli fazla gündemde kalmasının nedenleri anlamlandırılmış olacaktır.

Cibuti'nin Toplumsal ve Siyasal Görünümü

19. yüzyılın sonlarında İngiltere ve İtalya ile birlikte, Afrika Boynuzu'nda konumlanmış Somali topraklarını kontrol edebilmek için mücadele etmiş olan Fransa, İngiliz Somalisi ve İtalyan Somalisi'nden arda kalan küçük bir toprak parçasını ele geçirmişti. 1882'den itibaren Fransız sömürgesi olarak ve 1896-1967 yılları arasında “*Fransız Somalisi (French Somaliland)*” adı altında varlığını sürdürmüş olan bu toprak parçası, 1977 yılında Cibuti adı altında bağımsızlığına kavuşmuştur. Cibuti, 1967-1977 yılları arasında ülkeye egemen iki etnik grup olan Afar ve Issa topluluklarının adıyla “*Fransız Afar ve Issa*” adıyla anılmıştır (Bereketeab, 2016: 5-6). Afrika geneline kıyasla oldukça geç bir tarihte bağımsız olan ülke, gerek kapsadığı alanın küçüklüğü ve nüfusunun azlığı, gerek toprak itibarıyla oldukça büyük komşularla çevrelenmiş olması, gerekse de ekonomik büyüklük anlamında önemsiz görülebilecek kompozisyonuyla “küçük devlet” adlandırmasına oldukça uygun bir yapıya haizdir (Styan, 2016: 81-83).

Cibuti'nin 1 milyona dahi ulaşmayan nüfusunun büyük bir bölümü Issa ve Afar etnik gruplarından oluşmaktadır. Issalar, bugün Somali topraklarında (de facto bağımsız olan Somaliland da dahil olmak üzere) yaşayan etnik/toplumsal gruplarla dil ve köken itibarıyla akrabadır. Cibuti nüfusunun %60'lık bir bölümü de Issa kökenlidir. Afarlar ise, kuzeydeki Eritre ve yine Etiyopya topraklarında yaşayan etnik/toplumsal gruplarla dil ve köken akrabalığı içerisindedir. Afarlar ise Cibuti nüfusunun yaklaşık %35'lik bir bölümünü oluşturmaktadır (Gidey, 2017). Ülke nüfusunun geri kalan kısmı ise Yemen asıllı Araplardan ve sömürge döneminde buraya yerleşmiş olan Fransızlardan oluşmaktadır. Etnik anlamda var olan bu çeşitliliğin din konusunda fazlasıyla etkin olduğu ise ifade edilemez. Nitekim ülke nüfusunun çok büyük bir bölümü Müslümandır. Yine de, Fransız kökenliler özelinde Hıristiyanlık ve Animizme inananlar da bulunmaktadır. Ülkenin en önemli sorunlarından biri, Issalar ile Afarlar arasında, bağımsızlık döneminden itibaren görülen siyasal anlaşmazlık ve rekabettir. Çoğunluğu oluşturan Issalar, Cibuti bağımsızlığa kavuştuğundan bu yana, ülkede iktidarı elde tutmaktadır. Afarlar ise, Issaların çoğulculuğu dışladığını, kendi haklarına ve toplumsal taleplerine cevap vermediğini, siyasal iktidarı bölüşmekten kaçındığını ve özellikle de muhalefette yer alan Afarların haklarına ve taleplerine odaklanmış siyasal aktörleri çeşitli güvenlikçi tedbirlerle baskıladığını iddia etmektedir (Leta et al., 2015). Ülkenin bağımsızlığına kavuştuğu günlerde ve hatta sonrasında da, Issa

kökenlilerin, “Büyük Somali” odaklı girişimlere belli oranda sıcak yaklaşması ve Somali ile birleşme fikrini tartışması, Somali kökenli olmayan Afarlarda büyük bir tedirginlik yaratmıştır (Gidey, 2017). Afarlar, mevcut Cibuti yönetiminin ve kimliğinin kendilerini kapsamadığını ve yansıtmadığını düşünmektedir. Bu bağlamda, iki etnik grup arasında kısa süreli bir iç savaş da yaşanmıştır. Eski sömürge topraklarında kendi çıkarlarına zarar verebilecek bir karışıklık yaşanmasını istemeyen Fransa'nın diplomatik, siyasi ve hatta askeri müdahalesiyle son bulan iç savaşın ardından (1991-1994), toplumsal gerginlik varlığını korumuştur (McGregor, 2009). Afarların bir bölümü, “*Birlik ve Demokrasinin Restorasyonu Cephesi (Front for the Restoration of Unity and Democracy)*” adlı siyasi parti etrafında birleşmiştir (Terhe and Adaye, 2007: 4). İç savaş sonrasında ılımlı ve radikal kanatlara ayrılan partinin ılımlı kanadı, iktidardaki İssaların kontrolündeki *Halkın İlerici Seferberlik Partisi* ile belli bir uzlaşma içerisine girmiştir. Zira İssaların kontrolündeki devlet yapısına nüfuz etmeyi, otoriter kalıplar ekseninde kurgulanmış siyasi anlayış ve seçim sistemi (dar bölgeli ve en çok oyu alanın kazandığı) çerçevesinde pek de mümkün görmemiştir. Radikal kanat ise, seçimleri boykot etmekte ve çeşitli muhalif parti ve örgütler ile işbirliği içerisinde hareket etmektedir (Bereketeab, 2016: 13-15).

Cibuti'de siyaset önemli oranda güvenikleştirilmiştir. Bu güvenikleştirmenin gerisinde, İssalar ile Afarlar arasındaki anlaşmazlık ve rekabet bulunduğu gibi, aynı zamanda bağımsızlığından bu yana ülkenin yalnızca iki liderin “kişisel iktidarına” eklenmesi anlayışı da önemli bir husus olarak görülmelidir. *Hassan Guelled Aptidon*, ülkenin ilk devlet başkanıdır. 1977'den 1999'a kadar görev yapan Aptidon döneminde, Cibuti'nin daha çok iç istikrarsızlık, etnik gruplar arası mücadele ve eski sömürgeci Fransa ile olan ilişkilerinin nasıl şekillendirileceği ön planda tutulmuştur. İssa kökenli Aptidon, devlet aygıtının otoriter bir bağlamda şekillendirilmesi hususunda ilk adımları atan isim olmuştur (Bernstein, 2006). Aptidon döneminde, Cibuti'ye bağımsızlık vermesine karşın, ülkede askeri anlamda varlığını sürdüren Fransa, aynı zamanda sağladığı fonlar ve ekonomik yardımlar ekseninde hükümeti önemli oranda yönlendirmeye devam etmiştir. Hatta Fransa'nın, Cibuti'nin güvenliği ve istikrarının garantörü olduğunu kaydeden bir ilişki biçimi geliştirdiği de ifade edilebilir (France Diplomatié, 2018). Sömürge döneminde Cibuti'de görev yapan birçok Fransız bürokrat ya da yönetici, ülkenin bağımsızlığı sonrasında da önemli bir süre bu küçük Afrika ülkesinin ekonomik ve siyasi anlamda yönlendirilmesinde ve insan kaynağı eksikliğinin giderilmesinde önemli rol oynamıştır. Fransa'nın Cibuti'deki etkinliği halen belli oranda devam ediyor olmasına karşın, özellikle 1990'ların ortalarından itibaren azalmaya başlamıştır. Aptidon'un ölümünün ardından düzenlenen seçimlerle göreve gelen *Ismail Omar Guelleh*, Hassan Guelled Aptidon'un yakınında yer almış isimlerden biridir. 1999'dan bu yana iktidarı

elinde bulunduran Guelleh, uluslararası sistemde yaşanan değişimleri, bölgesel krizlerin etkilerini ve ülkesinin coğrafi konumunu çok iyi kullanarak, gerek kendi iktidarının sürekliliğini sağlamakta, gerekse de Cibuti'yi önemli bir uluslararası oyuncu haline getirmektedir.

2016 yılında üst üste dördüncü kez devlet başkanlığına seçilen Guelleh, tıpkı Aptidon gibi, otoriter bir anlayışla devleti yönetmektedir. Muhalefeti çeşitli yöntemlerle baskıladığı, medyayı tamamıyla tek sesli hale getirdiği ve devlet kadrolarına kendisine yakın isimleri getirerek, *nepotizmi* yaygınlaştırdığı ifade edilen Guelleh (Matti and Metelits, 2012), Issalara yaslanan yönetim tarzıyla, Afarlar ile olan gerginliği perde gerisinden de olsa sürdürmektedir. Yine de, Guelleh'in de, radikal fraksiyonların ayrılmasıyla oldukça ılımlı bir partiye dönüşen Birlik ve Demokrasinin Restorasyonu Cephesi ile belli bir uzlaşma içerisinde hareket ettiği söylenebilir (Besfin, 2011). Ismail Omar Guelleh'in bölgesel krizleri çok iyi okuduğu anlaşılmaktadır. Zira Guelleh, ülke içerisinde ve dışında, kendi iktidarına karşı çıkan ve Cibuti hükümeti ile uzlaşmaya varmaktan uzak duran muhalif aktörleri, bölgede istikrarı baltalamayı hedefleyen teröristler olarak göstermekte ve söylemleriyle hem ülke içinde hem de uluslararası arenada bunu meşrulaştırmaya çalışmaktadır (Smith, 2016). Somali'deki *El Şebab*, Yemen'deki *El Kaide* ve hatta *DAEŞ*, Guelleh'in kendisini sertçe eleştiren muhalif aktörleri, işbirliği yapmakla suçladığı terörist örgütlerden bazılarıdır. Guelleh'in muhalefeti “küresel terörizm” ile ilişkilendirilmiş bu örgütlerle birlikte anıyor olması, “teröre karşı savaş mottosuyla”, bölgeye yaklaşan küresel/bölgesel aktörleri Guelleh'e destek vermeye itmektedir (Youssef, 2018).

Guelleh, teröre karşı savaş mottosunu kullanmasının yanı sıra, terörle ve deniz haydutluğuyla mücadele, bölgesel insani krizlere müdahale ve uluslararası ticaretin sağlıklı bir şekilde akışını sağlama gibi amaçlarla, ülkesinde askeri üs açmak isteyen aktörlere de izin vermektedir. Fransa'nın yanı sıra, ABD, Japonya ve Çin'in askeri üs açtığı Cibuti, aynı zamanda AB'nin Afrika Boynuzu'nda deniz haydutluğu ile mücadele misyonuna da ev sahipliği yapmaktadır (EUNAVFOR, 2018). Kuşkusuz, tüm bu üsler ve misyonlar, Guelleh'in iktidarını konsolide etmesine yardımcı olan ve otoriter yönetim kalıplarının kalıcı olmasını sağlayan unsurlar olarak görülmelidir. Zira Cibuti'de üs kuran küresel aktörler nezdinde, Guelleh'in iktidarı meşru hale gelmekte ve Cibuti hükümeti, bölgede, düzenin, güvenliğin ve güvenilirliğin sembolü olarak addedilmektedir (Styan, 2013).

Cibuti, küçük bir ülke olmasına karşın, özellikle Ismail Omar Guelleh'in göreve başlamasından sonra, Doğu Afrika özelinde önemli bir diplomatik merkez haline gelmiştir. Ülkede askeri üs sahibi olan küresel ve bölgesel güçlerin sağladığı koruma ve desteğin yanı sıra, sorunlu bölgelere komşu olması ve ülke potansiyeli itibarıyla ancak diplomatik manada sürdürülebilecek bir diyalog ekseninde uzun vadeli güvenliğini sağlayabileceği

beklentisi, Cibuti'nin uluslararası diyalog hususuna değer vermesini beraberinde getirmiştir (Reel, 2016). Cibuti, Afrika Boynuzu özelinde kurumsallaştırılmaya çalışılan ve genel sekreterliğini kendi topraklarında barındırdığı “Hükümetlerarası Kalkınma Ajansı (IGAD)” bağlamında, komşu ülkelerle işbirliği içerisinde ekonomik kalkınmayı hedefleyen bir diyalog geliştirmeye çalışmaktadır (Styan, 2016: 85). Ne var ki, bu diyalog içerisinde yer alması gereken Etiyopya ile Eritre arasındaki gerginlik ile Somali'nin karşı karşıya olduğu siyasal parçalanmışlık, örgütün ekonomik, ticari ve kültürel yönde birleştirici bir aktöre evrilmesini engellemektedir (Terrence, 2009). Guelleh hükümeti, aynı zamanda “Afrika Birliği” içerisinde de aktif bir pozisyon sergilemeye çalışmaktadır. Özellikle de Afrika Birliği'nin Somali özel misyonu olan AMISOM içerisinde askerleriyle faaliyet gösteren Cibuti, bu ülkedeki El Şebab terörü, deniz korsanlığı girişimlerine karşı mücadelenin yanı sıra (Williams, 2018: 172-192), kendisine komşu olan ayrılıkçı ve “de facto” bağımsız Somaliland ile Somali hükümeti arasında belli bir siyasal ortaklığın sürdürülmesi yönünde çaba harcamaktadır (Hiiraan, 2014). Cibuti, aynı zamanda *Arap Birliği* üyesidir. Her ne kadar, bu örgüt içerisinde çok aktif bir pozisyonda olmasa da, özellikle Körfez sermayesini kendisine çekebilmek ve bu bölgede yer alan ülkelerin Cibuti limanına yatırımlarını sürekli kılabilmek için, bu örgüt bağlamındaki etkinliğini ve görünürlüğünü sürekli kılmak, bu küçük Afrika ülkesinin en temel siyasal hedeflerindedir (Styan, 2016: 85-86). Eski bir Fransız sömürgesi olarak, Paris'in “Frankofon Dünya (*La Francophonie*)” odaklı çabalarının önemli duraklarından biri olan Cibuti, bu bağlamda Fransa ile yakın ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkiler içerisinde olmasının yanı sıra, Afrika'daki Frankofon ülkelerle de belli bir temas alanına sahiptir. Diplomatlarının çok büyük bir bölümü Fransız eğitiminden geçmiş olan bu ülkenin, Fransa'ya zarar vermesi beklenecek çabaların içerisinde olması da pek olası değildir. Cibuti, La Francophonie'nin bir parçası olarak Fransa'nın Afrika Birliği ve hatta BM'deki çabalarına ya da tekliflerine destek vermesi beklenen ülkelerden biridir.

Rantçı Bir Devlet

Hussein Mahdavy tarafından betimlenen “rantçı devlet, tek bir doğal kaynak ya da emtia birimi üzerinden gelir elde eden ülkeleri nitelemek için kullanılan bir kavramsal çerçevedir (Mahdavy, 1970: 428-467). Ona göre, bu devletler, tek bir doğal kaynağın satışından ya da kiralanmasından elde ettikleri geliri ülkedeki etkin ya da egemen gruplar arasında dağıtmaktadır. Hiç kuşkusuz, böyle bir durumda, toplumdaki üretici güçleri etkin hale getirecek bir birikim süreci kurgulanamamaktadır. Yani, bu ülkelerde üretim süreci ile birlikte anılacak “yerel” ya da “ulusal” bir sanayi altyapısı yapılandırılmayacaktır. Mahdavy, bu ülkelerde ekonomik birikim sağlanmadığı için vergilendirme altyapısının da kurgulanmadığını ve

vergilendirme olmadığı için de devlet ile halk arasındaki hak ve sorumluluk ilişkisinin ortadan kalktığını ifade etmektedir (Mahdavy, 1970). *Jacques Delacroix* ise, rant gelirinin dağıtımının doğrudan devlet eliyle yapılması ve üretim sürecinin işlememesinden dolayı, devleti sorgulayacak bir sivil toplumun ve yerel burjuvazinin oluşmayacağını belirtmektedir. *Wallerstein*'in “dünya sistemi yaklaşımı”ndan da etkilenen *Delacroix*, rantçı devletlerde ortaya çıkan bu yapının, “merkez devletler” tarafından “çevre devletler” özelinde yaratılan ve kendi çıkarlarının sürekliliği sağlandığı müddetçe sorun yaratmayacak bilinçli bir işleyiş olduğunu söylemektedir (Sune, 2012: 10-11).

Giacomo Luciani ise, ulusal gelirin %40'tan fazlasını rant üzerinden elde eden devletlerin “rantçı devlet” olarak görülebileceğine vurgu yapmıştır (Luciani, 1990: 72). *Hazem El Beblawi* de, *Luciani*'ye katılarak, doğal kaynakların çıkarılması ve işlenmesi için gerekli olan tesisler dışında ülke içerisinde önemli bir sanayi tesisinin bulunmadığı ülkelerin “rantçı devlet” karakteri gösterdiğinin altını çizmektedir (Beblawi, 1990: 89). *Beblawi* ve *Luciani*, rantçı devletlerde, nüfusun ancak çok küçük bir bölümünün üretim sürecinde yer aldığını ve geri kalanların ise, devletin yapacağı “dağıtım” çerçevesinde belli bir gelire sahip olduğunu belirtmektedir. Onlara göre, rantçı devletlerde, vergilendirme, güçlü bir sivil toplum ve etkin bir hak-sorumluluk ilişkisi kurulmadığı için, demokratik yönetim anlayışı gelişmemekte ve devlet aygıtı, belli aktör ya da grupların kontrolünde işletilmektedir (Luciani, 1990; Beblawi, 1990). Bu tip ülkelerde, rant geliri, öncelikle devletin üst düzey noktalarında yer alan kişilere/gruplara, iktidara destek veren aşiretlere/kabilelere ve ailelere aktarılmaktadır. *Jill Crystal*, öncesinde ülke siyasetinde etkili olan bazı aktörlerin, rant gelirinden yararlanmaya başladıktan sonra, ekonomik durumlarında yaşanacak ciddi bir iyileşmeyle siyasal etkinliklerinin azalmasını ya da şikayetlerini geri plana itmeyi kabul edebildiklerine dikkat çekmektedir (Crystal, 1989: 427-443).

Rantçı devlet kavramı, genel itibarıyla, doğal kaynaklar (daha çok petrol, doğalgaz ya da kıymetli taşlar) üzerinden açıklanıyor olsa da, finansal açıdan güçlü ve uluslararası ticarete yön veren aktörlerin para birimleri ve belli ülkelerin topraklarında bulundukları başka ülkelere ait askeri üsler de “rant” geliri sağlayan unsurlar olarak değerlendirilebilir. “Küçük devlet” statüsüne haiz *Cibuti*'nin bu denli önemli hale gelmiş olmasının en önemli nedeni, coğrafi konumudur. Bu konumu kendi bölge stratejileri çerçevesinde kullanmak isteyen çeşitli aktörlerin askeri üs kurarak buraya yerleşmiş olması, *Cibuti* hükümetine ciddi bir gelir sağlamaktadır. Hatta *Cibuti*'nin en önemli gelir kaynağının askeri üslerin kiralanmasından ve limandan elde edilen gelir olduğu da ifade edilebilir. Kayda değer bir üretimi olmayan ve gelir elde edilebilecek bir doğal kaynağa da sahip olmayan *Cibuti*'nin, askeri üslerin kiralanması ekseninde uzun vadeli ve kendisi açısından ciddi bir gelir elde ettiği ortadadır (IMF, 2017). Bu gelir, *Mahdavy*'nin betimlediği, “rant” geliri olarak da

görülebilir. Nitekim Guellesh hükümeti, son dönemde sayısı artan bu askeri üslerden elde edilen gelir ekonominin en önemli girdisi olarak kullanmaktadır. Rant olarak görülebilecek olan bu kaynak, ülkenin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılabilirdiği gibi, Ismail Omar Guellesh'in otoriter yönetim anlayışını sürdürülebilmek için kendisine destek veren asker-sivil bürokratlara, işadamlarına ve hatta çoğunluğu Issa kökenli olmak üzere kabile/klan liderleri gibi toplumsal önderlere dağıttığı bir “sus payı” olarak da algılanabilir. Bu rant gelirinin, hükümet tarafından, muhalif aktörlerin ekonomik yönden ödüllendirilerek, Guellesh'e destek vermeye yönlendirilmesi noktasında da kullanıldığı ifade edilmektedir. Afar kökenlilerin kurduğu Birlik ve Demokrasinin Restorasyonu Cephesi ile Guellesh arasında son yıllarda oluşan uzlaşımın ardında, Guellesh'in, bu muhalif oluşumu rant gelirinden yararlandırmaya başlaması olduğu da söylenebilir. Bu durum, Delacroix'in rantçı devlet yaklaşımı çerçevesinde ifade ettiği, rant gelirinin doğrudan devlet eliyle yapılmasından dolayı, iktidarı sorgulayacak bir siyasal altyapı ya da sivil toplum oluşturulamaması gerçeği ile de uyumludur.

Rantçı devlet karakterine haiz bir yapı arz eden Cibuti'de halkın çoğunluğu ciddi bir yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. 3 bin doların üzerinde seyreden kişi başına düşen gelir itibarıyla Afrika ortalamasının üzerinde olsa da, gelir dağılımı adaletsizliği nedeniyle halk büyük bir ekonomik yoksunluk içerisinde. Zira gelir, daha önce de belirtildiği üzere ve Crystal'ın da rantçı devlet anlayışı ekseninde altını çizdiği şekliyle, üst düzey bürokratlara, siyasetçilere, askerlere ve Guellesh'e destek vererek ülkede istikrarsızlık çıkmasını önemli oranda engelleyen kabile liderlerine dağıtılmaktadır. Ülkenin, rantçı bir karakter gösteren ekonomik yapısının iyi bir durumda olmadığını gösteren önemli istatistikler de bulunmaktadır. İşsizlik oranını %60-80 arasında gösteren çeşitli araştırmalar, okuma-yazma bilmeme oranının kadınlarda %78, erkeklerde %74 seviyesinde olması, ekonomik büyüme hızını %6,5 olarak gösteren analizlere karşın, halkın ne denli zor koşullarda yaşadığını kanıtlamaktadır. Cibuti'nin ulusal gelirinin %80'den fazlasının liman ve üs gelirlerinden elde ediliyor olması, Luciani'nin rantçı devlet tanımında altını çizdiği, ulusal gelirinin %40'tan fazlasının doğal kaynaklardan elde eden devletlerin “rantçı” bir karaktere sahip olduğu hususunun, Cibuti bağlamında anlamlı olduğunu kanıtlamaktadır (Bereketeab, 2016: 10-11).

El Beblawi ve Luciani tarafından betimlenen ve rantçı devletlerin en önemli özelliği olan “rant geliri” sağlayan sektör dışında ülkede önemli düzeyde bir üretim altyapısının olmaması durumu Cibuti için de geçerlidir. Hatta ülkedeki altyapı yatırımlarının önemli bir bölümü, Çin, ABD'nin Afrika'daki askeri misyonu (*AFRICOM*) ve Fransa tarafından gerçekleştirilmektedir (Bereketeab, 2016: 10-11). Çin, liman yatırımlarının yanı sıra, Cibuti hükümetinin yapması gereken, su kuyusu açma, hastane, hükümet binaları inşasının yanı sıra, Etiyopya ile Cibuti arasındaki ulaştırma güzergahını

yenileme girişimi doğrultusunda demiryolu ve otoyol inşası girişimini başlatmıştır. Pekin, Cibuti'ye, çok büyük meblağlara varan finansal destek vermekte ve insani yardımda bulunmaktadır (Kaiman, 2017). ABD ise, AFRICOM bünyesinde eğitim, sağlık ve gıda tedariki noktasında, Guelleh hükümetine çeşitli yardımlarda bulunmakta inşa ettiği okullarla halkı da eğitmeye çalışmaktadır (TesfaNews, 2014). Fransızların ülkedeki yatırımları ise daha çok askeri ve bürokratik manada olmaktadır. Paris, Cibuti'nin dil ve kültür politikalarını kendisi lehinde değiştirmeye girişmiştir. Hatta eski bir Fransız sömürgesi ve Paris'in bu konudaki çabalarından önemli oranda etkilenen bir ülke olarak, Cibuti'de, Arapça'nın yanı sıra en çok konuşulan dil Fransızca'dır. Cibuti'nin rantçı karakteri, bu ülkede yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntılar ve Ismail Omar Guelleh'in siyasal otoriterliğe yaslanan siyasal anlayışı, Delacroix'in, Wallerstein'den esinlenerek altını çizdiği, “merkez devletler”in bölgesel çıkarlarına zarar vermediği müddetçe varlığını sürdürmeye devam edecek gibi görünmektedir.

Cibuti'nin Stratejik Önemi

Afrika anakarasının yüzölçümü itibarıyla en küçük ülkelerinden birisi olan Cibuti'nin bu denli gündemde olmasının birtakım önemli nedenleri bulunmaktadır. Hiç kuşkusuz, bu önemli nedenler, ülkenin coğrafi konumu ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Cibuti, Doğu Afrika'da, Afrika Boynuzu denen bölgede yer almaktadır. Afrika Boynuzu ise, Kızıldeniz ile Hint Okyanusu'nun, Aden Körfezi üzerinden Bab-el Mendep Boğazı ile bağlandığı noktaya açılmaktadır. Cibuti de tam olarak bu açılım noktasında konumlanmış eski bir Fransız sömürge toprağı olarak betimlenmektedir. Tam karşısında, yaklaşık 30 km ötesinde yer alan Yemen'in içerisine sürüklendiği ve artık bölgesel bir düzeye entegre olan iç savaş düşünüldüğünde, Cibuti'nin mevcut istikrarını korumanın ne denli zor olduğu anlaşılabilir (The Jordan Times, 2015). Benzer bir şekilde, ülkenin güneyinde konumlanmış ve Cibuti ile coğrafi anlamda hemen aynı özelliklere sahip Somali'nin yıllardan bu yana bir türlü siyasal istikrara kavuşamaması ve süreklilik arz eden bir iç karmaşaya saplanıp kalması da önemli bir coğrafi farkındalık unsurudur (Jones et al., 2016). Yine, ülkenin doğusunda yer alan Etiyopya'dan bağımsızlığını ilan eden ve Afrika Boynuzu'na açılan Eritre arasında yaşanan savaş ve bugüne yansıyan siyasal mücadele de önemlidir (Mosley, 2014). Zira Cibuti, tüm bu mücadelelerin, iç savaşların ve istikrarsızlığın ortasında, “otoriter” bir bağlamda da olsa istikrarlı bir toprak parçasıdır.

Cibuti'yi uluslararası politikada bu denli önemli kılan coğrafi konumudur. Nitekim bu ülkenin açıldığı Bab-el Mendep Boğazı, her yıl 20 binden fazla ticaret gemisinin geçtiği ve dünya petrol ticaretinin yaklaşık olarak %30'luk bir bölümünün de yapıldığı çok önemli bir su yoludur (Pham, 2011: 81). Petrol ihraç eden Ortadoğu ve özellikle de Körfez devletlerinin olduğu kadar,

bu petrole ihtiyaç uyan özellikle Avrupalı aktörler açısından da kritik bir önemde olan bu güzergah, aynı zamanda ciddi bir ekonomik gelişim kaydeden ve bunu ticarete yansıtan Asyalı aktörler açısından da çok önemlidir. Bu bağlamda da, özellikle Çin ön plana çıkmaktadır. Nitekim Çin malları taşıyan gemiler, bu deniz yolunu kullanarak Avrupa'ya ve hatta Atlantik hattına açılmaktadır. Çin'in küresel bir aktör olarak varlığını ve büyümesini sürekli kılacak en önemli husus olarak görülen ekonomik büyüme ve buna bağlı ihracat hamlesi, Cibuti'nin konumlandığı coğrafyadaki istikrar ve güvenlik ile çok yakından bağlantılıdır (Panda, 2017: 76-81). Bu durum yalnızca Çin için değil, onunla aynı yoldan ilerleyen Hindistan ve yine Avrupa ve Akdeniz Çanağı'na yaptığı ihracatı stratejik bir bağlamda değerlendiren ve AB'nin Çin'den sonra en büyük “ikinci” ticaret partneri olan Japonya (bu işleyişte ticaret fazlasına da sahiptir) ve Güney Kore başta olmak üzere diğer Asya-Pasifik ülkeleri için de geçerlidir (Ardemagni, 2018: 1-15).

Bu ülkeyi önemli kılan bir diğer husus ise ticari işleyiş ile çok yakından bağlantılıdır. Somali'de merkezi hükümetin bir türlü ülkeye egemen olamaması ve terörist örgüt El Şebab'ın etkinliği, yalnızca bu ülkenin kara sınırları ve komşuları özelinde değil, aynı zamanda Hint Okyanusu ve Bab-el Mendep Boğazı yakınlarında da güvenlik açığının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Hiç kuşkusuz, Yemen'deki istikrarsızlık da bu duruma belli bir etkide bulunmaktadır. Bu durum, “deniz haydutluğu” girişimlerinin belirtilen bölgede süreklilik arz eder hale gelmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, bölgedeki “deniz haydutluğu” olaylarını engelleyebilmek için küresel ve bölgesel aktörlerin, BM ile işbirliği içerisinde bölgede güvenlik devriyelerine başladığını görüyoruz (Kraska, 2009: 197-216). Cibuti, bu bölgede “deniz korsanlığına” karşı yapılan operasyonlar ekseninde lojistik üs imkanı sunmakta ve güvenli liman ihtiyacını giderebilme hususunda ön plana çıkmaktadır. Bu durum, ülkede askeri üs bulunduran ve deniz korsanlığı girişimlerine yönelik eylemlilik içerisinde bulunan aktörleri olduğu gibi, AB gibi aktörleri de yakından ilgilendirmektedir. Nitekim AB'nin, Hint Okyanusu-Aden Körfezi eksenindeki deniz haydutluğu girişimlerini önlemek amacıyla oluşturduğu misyon, Cibuti'yi üs olarak kullanmaktadır (Papastavridis, 2015: 533-568).

Somali'de işleyen bir yönetsel anlayış yaratmak ve özellikle El Şebab'ın yarattığı bölgesel terör riskini azaltabilmek için de Cibuti'ye ihtiyaç vardır. Bu noktada, özellikle ABD'nin AFRICOM misyonu genelinde ve Afrika Boynuzu Görev Gücü özelinde Somali'de El Şebab'a karşı düzenlediği operasyonlarda, Cibuti lojistik bir destek gücü işlevi görmektedir. Bu ülkede, aynı zamanda, bu operasyonlarda görev alan ABD'ye ait “insansız hava araçları” komuta merkezi olduğu da belirtilmektedir. Bu insansız hava araçları, gerek Somali'de, gerekse de Yemen'de aktif olarak görev yapmakta ve El Şebab, El Kaide ve hatta DAEŞ gibi terör örgütleriyle mücadele etmektedir. Cibuti, Somali'ye sınır komşusu olduğu için, bu ülkeden “de facto” bağımsız

hareket eden Somaliland'ın Somali'yle olan ilişkileri ve siyasal geleceği noktasında da önemli bir rol oynayacaktır. Nitekim Cibuti'nin, bu bölgenin bağımsızlığına pek de destek vermediği ve Somali'nin bütünlüğünden yana olduğu bilinmektedir (Hassan, 2014). Cibuti, aynı zamanda Somali'deki Afrika Gücü misyonuna (AMISOM) da destek olarak, bu bölgede istikrar ve güvenliğin devamlılığında aktif rol oynayan bir aktör olmak istediğini kanıtlamaktadır.

Cibuti, aynı zamanda Etiyopya ile Eritre arasında, Eritre'nin bağımsızlığını ilan etmesi sürecinde, savaşa dek varan (1998-2000) anlaşmazlığın tam ortasında bulunmaktadır. Nitekim bu savaş sonrasında Addis Ababa'nın Eritre ile olan ekonomik, lojistik ve siyasal bağları kopmuş ve Doğu Afrika'nın en önemli ülkesi olarak görülen Etiyopya'nın Hint Okyanusu ile bağlantı kurabilmek için Cibuti güzergahı hayati bir anlam kazanmıştır. Zira Somali topraklarındaki kaos ve Eritre ile yaşanan savaş sonrasında, Etiyopya için, Hint Okyanusu ticareti hususunda Cibuti'den başka bir çıkış noktası kalmamıştır. Büyüyen bir ekonomiye ve aynı zamanda büyük bir pazara sahip, doğal kaynaklar açısından da zengin olduğu söylenebilecek bir ülke olan Etiyopya'nın dünya ticareti ile bağlantısının kurulması çok önemlidir. Bu minvalde de Cibuti, bu ülke için doğal bir lojistik merkezi haline gelmiştir (Styan, 2016: 84-85). Özellikle Çin ile çok yakın ticari ilişkileri bulunan Etiyopya'nın, Cibuti limanına daha etkin bir biçimde bağlanabilmesi için, Pekin tarafından, Etiyopya'yı Cibuti'ye bağlayan 4 milyar dolarlık modern bir demiryolu inşa edilmektedir (New China, 2018). Nitekim Pekin, müttefiki olarak gördüğü Addis Ababa'nın dış ticaretinin %90'lık bir oran ile Cibuti üzerinden gerçekleştirildiğinin farkındadır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Cibuti, Yemen kıyılarına yalnızca 30 km mesafede yer almaktadır. Yemen'de ise uzun süredir oldukça kanlı ve uluslararasılaşmış bir iç savaş devam etmektedir. Kendi içerisinde mezhepsel, bölgesel ve siyasal anlamda bölünmüş bir topluma sahip olan Yemen, Arap ayaklanmaları sonrasında bir türlü istikrara kavuşamamaktadır. Yemen'de devam eden iç savaşın, esasen “vekalet savaşı” niteliğine büründüğü de ortadadır (Newton, 2017). Zira iç savaşın tarafları, İran destekli olduğu ifade edilen ve Şii mezhebine entegre *Zeydilik* anlayışına bağlı *Husiler* ile Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve müttefikleri tarafından desteklenen ve “meşru” hükümet olarak tanınan kuvvetler arasında gerçekleşmektedir. Bu mücadelenin, özellikle 2015'ten bu yana, İran ile Suudi Arabistan arasında, Ortadoğu genelinde devam eden siyasal mücadelenin, Yemen'e olan yansıması olduğu ortadadır. Ne var ki, Yemen topraklarında süregelen iç savaşa müdahil olan ve bu ülkede güçlü bir varlığa sahip El Kaide ve hatta DAESH varlığı da bulunmakta ve bu örgütler de belli bölgeler ekseninde kendi “özerk” planlarını uygulamaya koymaya çalışmaktadır (The Independent, 2017). Yemen'in, Aden Körfezi'ni kontrol eden ve bu yönüyle Bab-el Mendep Boğazı'nı tutan ve

Kızıldeniz-Hint Okyanusu bağlantısındaki ticari işleyişi doğrudan etkileyen bir aktör olduğu dikkate alınır, bu ülkenin kontrol altında tutulmasının, taraflar açısından ne denli önemli olduğu anlaşılabilir. Bu iç savaş bağlamında, başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batılı aktörler ile Mısır ve İsrail gibi bölgesel aktörlerin, Suudi Arabistan'ın liderliğindeki uluslararası koalisyon tarafından desteklenen *Abdurabbu Mansur Hadi* önderliğindeki kuvvetleri “meşru hükümet” olarak desteklediği bilinmektedir. İşte, bu mücadele çerçevesinde, Riyad'a destek olmayı amaçlayan Washington'un, Cibuti'deki AFRICOM üssünden kalkan “insansız hava araçları” ile Yemen içerisinde çeşitli operasyonlar yürüttüğü ve bu operasyonların da özellikle “meşru hükümetin” ordusuna saldırı düzenleyebilecek El Kaide ve DAESH varlığına yönelik olarak yapıldığı bilinmektedir (NBC News, 2018). Yani, Cibuti, Yemen'deki iç savaş çerçevesinde de aktif bir üs rolünü üstlenmektedir.

Cibuti'de Konumlanmış Askeri Üsler

Fransa

1977'ye dek Fransız sömürge toprağı olan Cibuti, bağımsızlığını ilan ederken, yaptığı anlaşmaya bağlı olarak, bağımsızlığının ve güvenliğinin garantörü olarak Paris'i gördüğünü açıkça ortaya koymuştur. Nitekim bu durum, ülkenin hava sahası ve karasularının güvenliği hususu da dahil olmak üzere halen devam etmektedir. Fransa'nın, Cibuti'nin bağımsızlığının ve güvenliğinin garantörü olması, bu ülke toprakları üzerinde hak iddia eden Etiyopya ve hatta Somali'nin (Soğuk Savaş döneminde), Cibuti'yi ilhak girişimlerine engel olmuştur (Styan, 2016: 81). Paris'in, Fransa'ya ait olan topraklar dışında yer alan en büyük askeri üssü de Cibuti'de yer almaktadır (Dahir, 2017). *Camp Lemonnier* olarak bilinen bu üs, bugün ABD ile paylaşılıyor olsa da, ilk açıldığı dönemde yalnızca Fransa tarafından kullanılmaktaydı. Nitekim Cibuti bağımsızlığını ilan ettiğinde 3500 Fransız askeri ve yaklaşık 6000 Fransız ailesi ülkede varlığını sürdürmekteydi (Schraeder, 1993). Fransız ailelerin ve bürokratların sayısı bugün çok daha düşük bir düzeyde olsa da hemen aynı sayıda Fransız askeri Camp Lemonnier'de ikamet etmeye devam etmektedir. Fransa, bu üssü, 1991'deki Birinci Körfez Krizi ve 1992'de Somali'ye yapılan BM müdahalesi esnasında etkin bir şekilde kullanmıştır (Bereketeab, 2016: 7). Ne var ki, zamanla Fransa'nın Cibuti üzerindeki ekonomik ve siyasal etkinliği azalmaya başlamış ve özellikle ABD, 11 Eylül 2001 sonrası, “teröre karşı küresel savaş” mottosu eliyle Afrika Boynuzu ve çevresindeki güvenlik risklerini yakından kontrol edebilmek amacıyla, Paris ile de anlaşarak, Camp Lemonnier'i bu ülkeyle paylaşmaya başlamıştır (Bereketeab, 2016: 7-8). Ne var ki, etkinliği azalmakla birlikte, Fransa'nın bu ülke üzerindeki garantörlüğü devam etmektedir. Kargo uçakları, savaş jetleri ve helikopterler, Fransa'nın bu üste konumlandığı askeri araçlar arasında yer almaktadır (Terpstra, 2017). Paris'in, Cibuti'deki

üsse büyük önem atfetmesinin en temel nedenleri arasında, Afrika Boynuzu'na odaklanan uluslararası rekabetin dışında kalmamak gösterilebilir. ABD, Çin ve hatta Japonya gibi ülkelerin müdahil olduğu bu mücadele çerçevesinde hem AB'nin bölgedeki sesi olmayı hedefleyen Fransa hem de kendi bölgesel etkinliğini sürdürmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, Afrika'daki eski sömürgeleri özelinde ekonomik, kültürel ve siyasal bir ağırlığı olan Paris, Cibuti özelindeki askeri varlığı ile *Frankofon* Afrika söylemini gerektiği takdirde askeri bir bağlamda konsolide edebileceğini kanıtlamaya çalışmaktadır. Fransa'nın bölgedeki askeri varlığı, aynı zamanda Hint Okyanusu-Aden Körfezi özelinde beliren deniz haydutluğu girişimleriyle mücadele bağlamında da değerlidir. Nitekim Fransa'nın Camp Lemonnier Üssü, AB'nin bölgedeki deniz haydutluğu girişimleriyle etkin mücadele amacıyla oluşturduğu çok uluslu EUNAVFOR (Avrupa Birliği Donanma Gücü)'un lojistik merkezidir. Bu minvalde, Fransa'nın aynı zamanda AB için çok kritik bir önem taşıyan Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası oluşumu ekseninde ciddi bir inisiyatif almıştır. Fransa'nın Cibuti'deki üssünde, aynı zamanda AB ve NATO'nun “deniz haydutluğu ile mücadele” ekseninde yaptığı operasyonlara katılan Almanya ve İspanya'ya bağlı askerler de bulunmaktadır (Mainoldi, 2017). Fransa, Camp Lemonnier özelinde ABD ile lojistik ve istihbari işbirliği içerisinde hareket etmekte ve böylece Cibuti ve çevresindeki gelişmeleri belli oranda etkileme kapasitesine sahip olmaktadır. Büyük güç olma söylemini kendi dış politika anlayışının merkezine oturtmuş olan Paris, bu bağlamda Cibuti'deki üssünü ön planda tutmaya devam edecektir.

ABD

Fransa tarafından Cibuti Uluslararası Havalimanı'nın yanına inşa edilmiş olan Camp Lemonnier üssü, artık yalnızca Paris'in bölgesel çıkarlarına hizmet eden bir askeri tesis değildir. Zira daha önce de belirtildiği üzere, bu üste Fransa'nın yanı sıra, AB'ye ait EUNAVFOR kapsamında bölgede bulunan uluslararası görev gücüne bağlı kuvvetler ile Alman ve İspanyol askerleri de bulunmaktadır. İşte, bu üssün büyük bir bölümü, 11 Eylül Saldırısı'nın ardından, “teröre karşı küresel savaş” ilan etmiş olan ABD'ye tahsis edilmiş durumdadır. Bugün itibarıyla 4 bin kadar Amerikan askeri, çok sayıda saldırı jeti, askeri kargo uçağı, özel kuvvetler mensupları ve yine önemli miktarda “insansız hava aracı (drone)”, Camp Lemonnier Üssü'nde konumlandırılmıştır (Terpstra, 2017). Özellikle Camp Lemonnier'ün güneyinde bulunan *Chabelley Hava Sahası*, 2013'ten bu yana ABD'nin, Yemen ve Somali başta olmak üzere, Afrika Boynuzu ve çevresindeki El Kaide, El Şebab ve DAESH unsurlarıyla mücadelede etkin bir şekilde kullandığı insansız hava araçlarına ev sahipliği yapmaktadır (Turse, 2015). ABD ve Fransa, Camp Lemonnier Üssü'nün sağladığı imkanlardan ve Cibuti Uluslararası Havalimanı'nın askeri uçuşlara ayrılan kısmından eşgüdüm içerisinde yararlanmaktadır.

Bu üs, ABD'nin Afrika Kıtası'nda sürekli açık olan tek askeri üssü konumundadır. Aynı zamanda, Cibuti'deki en büyük üs de ABD'nin Camp Lemonnier'deki askeri varlığıdır. Washington, Cibuti ile yaptığı üs anlaşmasına göre, üssün kullanımı karşılığı Guelleh'in hükümetine yıllık 63 milyon dolar “kira bedeli” ödemektedir. Washington, önümüzdeki 20 yıl boyunca da bu üssü kullanmaya devam edeceğini hesaplamaktadır (Styan, 2016: 84).

ABD'nin bu üssü etkin bir şekilde kullanmak istemesinin en önemli nedenlerine göz gezdirdiğimizde, öncelikle, Yemen'deki İran destekli olduğu ifade edilen Husilere karşı mücadele eden Suudi Arabistan'ın önderliğindeki uluslararası koalisyonu gerektiği takdirde destek vermek ve Yemen topraklarındaki El Kaide ve DAESH hedeflerine yönelik operasyonların ön planda tutulduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde, Somali'nin federal hükümetine askeri ve siyasi destek vererek, bu ülke topraklarında faal bir görünüm sergileyen El Şebab ile mücadele de çok önemli bir husustur. Bu çerçevede, Washington, AMISOM ile AFRICOM arasındaki işbirliğinin sürekli kılınmasını amaçlamaktadır (Sabeka, 2015). Bunun dışında, Aden Körfezi-Hint Okyanusu bağlantısı özelinde deniz güvenliğini sağlama ve “deniz haydutluğuna karşı mücadele” girişimlerine yön verme hedefi de önemlidir. Washington, bu konuda, BM nezdinde sahada ciddi bir varlık göstermeyi amaçlamaktadır. Özellikle NATO müttefiklerinin de yer aldığı EUNAVFOR ile eşgüdüm içerisinde hareket etmek, ABD-AB ilişkileri'nde var olduğu ifade edilebilecek gerginliği azaltabilme çabalarına da hizmet edebilecek bir çaba olarak değerlendirilebilir. ABD'nin, Camp Lemonnier'deki varlığını uzun bir süre devam ettirmesine gerekçe olarak gördüğü uzun vadeli planı ise, Afrika geneli ve Doğu Afrika özelinde ekonomik, siyasi ve kültürel etkinliğini hızla arttıran ve bölge devletlerinin oldukça sıcak yaklaştığı Çin'in faaliyetlerini yakından izleyebilmek, bu ülkenin Aden Körfezi-Kızıldeniz rotasını takip eden ticari işleyişini takip edebilmek ve Pekin'in Afrika'da artan bölgesel etkinliğini dengeleyebilmektir. Çin'in, yakın zaman önce Cibuti'de ilk deniz aşırı askeri üssünü açtığı da hesaba katıldığında, Washington'un çabasının ne denli anlamlı olduğu görülebilir.

İtalya

Roma'nın Afrika Boynuzu'na ilgisi yeni bir durum değildir. Zira ulusal birliğini sağladıktan sonra, İtalya'nın sömürge edinmek amacıyla yöneldiği bölge Somali ve ardından da Habeşistan (bugünkü Etiyopya) olmuştur. İtalya, Somali'nin önemli bir bölümünü “İtalyan Somalisi” adı altında 19. yüzyılın sonlarından 1960'a kadar kontrolü altında tutmuştur. Hatta aynı ülkenin, *Mussolini* döneminde II. Dünya Savaşı'ndan önce Habeşistan'ı işgal ettiğini de biliyoruz. Bölgeyle yakından ilgili olan İtalya, artık yayılcı emellere sahip olmasa da, Hint Okyanusu-Aden Körfezi kesişim noktasındaki ticari işleyişini yakından takip edebilmek ve Doğu Afrika ile ilgili gelişmeler ekseninde “söz

söyleyebilmek” amacıyla, 2013'te Cibuti'nin güneydoğusunda, Somali sınırına yakın bölgede askeri bir üs açmıştır. Roma, üssü açma gerekçesi olarak da, bölgedeki ticari işleyişin güvenliğine katkıda bulunmak ve deniz haydutluğu ile mücadele gibi hususları göstermiştir. İtalyan üssü, 300 asker konuşlandırılabilir bir kapasiteye sahip olmasına karşın, bölgede yalnızca 80 İtalyan askeri bulunmaktadır (Terpstra, 2017). Cibuti'deki İtalyan askeri varlığı, bu ülkede üs sahibi olan diğer aktörlerle kıyaslanabilir bir görüntüde değildir.

Japonya

Tokyo tarafından 2011 yılında Camp Lemonnier yakınlarında Cibuti Uluslararası Havalimanı'na bitişik bir bölgede askeri bir operasyon merkezi kurulmuştur. Sürekli olarak burada bulunan 180 asker ile Hint Okyanusu-Aden Körfezi ekseninde, Japon Meşru Müdafa Kuvvetleri Donanması'na bağlı gemilerin bölgede “deniz korsanlığına” yönelik faaliyetlerini destekleyen donanma uçaklarının da konuşlandırıldığı üssün esas amacı, donanmaya açısından lojistik bir merkez olabilmektir (Terpstra, 2017). Japon Meşru Müdafaa Kuvvetleri'ne bağlı askerlerin BM çatısı altında “barış gücü” olarak konuşlandırıldığı Somali ve Güney Sudan topraklarına yakın olması da Tokyo açısından üssün önemini arttırmıştır (Suzuki, 2017: 44-63). Tokyo, Aden Körfezi açıklarındaki “deniz korsanlığı” girişimlerinin, kendisi açısından kritik bir önemde olan uluslararası ticari işleyişe büyük zarar verebileceğini görek, bölgede güvenliği sağlayabilme hususunda inisiyatif almayı tercih etmiştir (Attwell, 2016: 54-71). Cibuti'de büyük bir üsse sahip olmamasına karşın, Japonya'nın bu ülkedeki varlığı sembolik de bir öneme sahiptir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD eliyle yazılan “pasifist anayasa” ile “meşru müdafa” amacı dışında ordu kurması yasaklanan Japonya, Soğuk Savaş sonrasında BM çatısı altında düzenlenen “barış gücü” misyonları ekseninde deniz aşırı bölgelere asker göndermeye başladığı gibi (Somali ve Güney Sudan örneğinde olduğu üzere), 11 Eylül Saldırısı'nın ardından Afganistan'a düzenlenen operasyonda ABD uçaklarına aktif lojistik destek vermiştir. Tokyo, 2003 yılında yaşanan Irak İşgali'nde de “savaş dışı” bölgelere uluslararası koalisyon adı altında destek olarak Japon askerleri yollamıştır (Mason, 2017: 1). Böylece Japonya, daha önce mali yönden desteklediği savaş çabalarına ya da operasyonlara belli oranda askeri bir destekte de bulunmaya başlamıştır. 2015 yılında *Shinzo Abe* döneminde yapılan ve “savaş yasası” adını alan yasal değişiklik ile ise, Japon Meşru Müdafa Gücü'ne bağlı askerlerin, “kollektif bir savunma/müdahale” halinde sıcak çatışma bölgelerine yollanabileceği karara bağlanmıştır (Mason, 2017: 1-19). Bu değişiklik, Japonya'nın pasifizmden uzaklaştığı ve askerleştiği şeklinde yorumlansa da, Washington, kendisi ile işbirliği içerisinde olan Tokyo'nun, askeri çabalara aktif destek vermeye başlaması ve işin yalnızca finansal boyutunda kalmamasından memnun gibi görünmektedir. ABD, Japonya ile ilişkilerinde orta vadede herhangi bir değişim

beklememektedir. Zira Çin tehlikesi, her iki aktörü, gerek Asya-Pasifik Bölgesi'nde, gerekse de diğer bölgelerde ya da konularda işbirliği içerisinde olmaya itmektedir. Bu bağlamda, savaş yasası da Washington'da büyük bir endişe yaratmamış, hatta belli oranda memnuniyetle de karşılanmıştır (Hiyashi, 2017).

Çin'in stratejik önem taşıyan gelecek projesi “Tek Kuşak, Tek Yol” inisiyatifinin de Aden Körfezi-Kızıldeniz-Hint Okyanusu bağlantısına çok büyük bir önem atfediyor olması ve Pekin'in Doğu Afrika'ya yaptığı büyük çaplı altyapı yatırımları da Japonya'yı bölgeye çeken unsurlardan biridir. Tokyo, Pekin ile olan denklemde geri planda kalmamak ve bu ülkeyi küresel anlamda yakından izleyebilmek amacıyla Afrika Boynuzu'nda varlık göstermesi gerektiğini görmektedir. Bu bağlamda, Çin'in büyümesinden oldukça rahatsız olan Washington da Tokyo'nun Cibuti'de üs kurmasına destek vermiştir. Çin'in de yakın bir zaman önce Cibuti'de ilk “deniz aşırı” üssünü açmış olması, Japonya'nın Cibuti hamlesini daha da anlamlı kılmıştır. ABD-Japonya işbirliğinin, Çin odaklı olarak, Cibuti özelinde de süreceği görülmektedir. Tokyo, Cibuti'deki üssünü, “orta vadede” genişletmeyi ve daha kapsamlı hale getirmeyi de planlamaktadır.

Çin

Ağustos 2017'de Camp Lemonnier'e 7 mil mesafede yer alan bir bölgede kendisine ait bir üs kuran Çin, böylece ilk deniz aşırı askeri üssüne sahip olduğu gibi, aynı zamanda küresel bir aktör olarak geleceğin şekilleneceği önemli kavşaklarda güvenliği sağlamaya hazır olduğunu da kanıtlamaya çalışmaktadır (Krupakar, 2017: 208). Pekin tarafından Cibuti'de kurulan üs, istenildiği takdirde 10.000 asker konuşlandırılabilir bir kapasiteye haizdir. Yakıt depolayabilmek ve gerekli teçhizatı, hatta silahı saklayabilmek için geniş çaplı yeraltı depolarına sahip olan üssün en büyük eksiklikleri ise, askeri uçakların inebileceği bir piste sahip olmaması ve yine donanma gemilerinin bağlanabileceği bir limanının bulunmamasıdır (Terpstra, 2017). Ne var ki, Çin, olabildiğince kısa bir süre içerisinde bu eksikleri giderebilme yönünde planlar yapmaktadır. Pekin, Cibuti'deki üs için Guelleh hükümetine yıllık yaklaşık 100 milyon dolar ödemektedir (Mollman, 2017). Çin'in bu üssü açmaktaki en önemli hedeflerinden biri, önümüzdeki süreçte dünyanın değişik bölgelerinde kurmayı planladığı benzer tesislerin işleyişi noktasında bir deneyim kazanabilmektir.

Pekin, Cibuti'deki üssü “askeri amaçlar” için değil, insani yardım, tahliye ve Hint Okyanusu-Aden Körfezi bağlantısını kullanan Çin'e ait ticaret gemileri ve yine, deniz haydutluğuna karşı mücadele amacıyla bölgeye gelen Çin Donanması'na ait gemilerin lojistik ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kullanacağını ifade etmektedir (Reuters, 2017). Fakat üssün ilerleyen dönemde bölgesel çıkarları savunabilmek ve gerektiği takdirde çeşitli askeri operasyonlar

için kullanılabileceğine ilişkin analizler de yapılmaktadır (Tobin, 2018). Nitekim Çin, Güney Sudan'daki iç savaşa BM çatısı altında barış gücü askerleri yollamıştır (Panda, 2017: 77). Ayrıca Sudan, Etiyopya, Tanzanya ve Kenya başta olmak üzere Doğu Afrika ülkeleriyle de yakın ekonomik, ticari ve siyasal ilişkiler kurmaktadır. Bölgenin ifade ettiği büyük pazar olanakları Çin'in ihracat projeksiyonlarında önemli bir rol oynamakta, Çin, bu bölgeye silah da dahil ciddi miktarda mal satabileceğini görmektedir. Bunun yanı sıra, petrol ve değerli madenler başta olmak üzere bölge ülkelerinin mineral zenginlikleri de Pekin'in radarına girmiştir (Benabdallah, 2016: 17-34). Nitekim bu ülkenin Sudan ile Güney Sudan arasındaki petrol sahalarına ilişkin paylaşım sorunu ile Güney Sudan'daki iç savaşa fazlaca müdahil olmasının nedeni de bölgedeki enerji potansiyelidir. Çin'in Doğu Afrika'da milyarlarca dolarlık altyapı yatırımları bulunmaktadır. Aynı zamanda da bu yatırımların hayata geçirilmesi bağlamında bölgede binlerce Çinli işçi de vardır. Örneğin, Çin, ticaretinin %90'ını Cibuti limanı üzerinden yapan Etiyopya'nın bu ülke ile olan ticari altyapısını iyileştirmek için, 4 milyar dolarlık bir yatırımla Etiyopya-Cibuti demiryolunun inşasını gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde, Çin, Cibuti Limanı'na büyük çaplı altyapı yatırımları yapmakta ve gerek teknolojik altyapısını, gerekse de depolama kapasitesini arttırmaktadır (Bereketeab, 2016: 10).

Pekin, 2015 yılı içerisinde, Yemen'de yoğunlaşan çatışmalar sonrası, gerek bu ülkede, gerekse de Güney Sudan'daki çatışmalardan kaçan vatandaşlarını güvenli bir şekilde bölgeden tahliye edebilmek noktasında ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Bu sorun, Pekin'in, Cibuti'de üs açma fikrini sağlamlaştıran bir husus olmuştur (Panda, 2017: 77). Ayrıca, dünya ticaretinin en önemli transit rotalarından biri olan ve Çin'in küresel gücü ve etkinliğinin artarak devamlılığı bağlamında kritik bir önem taşıyan Aden Körfezi'nde bir üsse sahip olmak “küresel güç” olmanın gereği olarak değerlendirilmektedir. Pekin, ABD'nin büyük bir üsse sahip olduğu ve bu yönden kendisinin bölgesel adımlarını yakından takip edebilme fırsatı bulduğu bir bölgede var olmak istemiştir. Ayrıca bölgesel rakibi Japonya'nın da 2011'den bu yana Cibuti'de bulunması ve ABD ile olan sistemsiz müttefikliğini Afrika Boynuzu'nda da sürdürüyor olması, Çin'de rahatsızlık yaratmıştır. Bu bağlamda, Cibuti'de olmak Çin adına sistemsiz denklemler hususunda da bir zorunluluk haline gelmiştir. *Tek Kuşak, Tek Yol İnisyatifi* ekseninde, Afrika Boynuzu da dahil olmak üzere, Hint Okyanusu ve çevresinde Çin'in en önemli rakibi olan ve tıpkı kendisi gibi, Aden Körfezi'ni ticari anlamda etkin bir şekilde kullanan Hindistan'a yönelik bir avantaj elde edebilmek de Pekin adına stratejik bir değer taşımaktadır. Nitekim Yeni Delhi, bunu kendisine yönelik bir tehdit olarak da okumakta ve Cibuti'deki üssü, özellikle, Çin'in, Sri Lanka'da üs kurma girişimleri ile birlikte ele almaktadır (Panda, 2017: 76-81). Hiç kuşkusuz, bu adım, Hindistan'ın da orta vadede Afrika Boynuzu'nda benzer bir üs kurma çabasına girmesiyle sonuçlanabilir.

Cibuti'de Üs Kurmayı Düşünen ya da Düşünebilecek Aktörler

Bu ülkede üsse sahip olmayan ancak, kurmayı düşünebilecek birçok bölgesel ya da küresel aktör bulunmaktadır. Ne var ki, bu aktörler içerisinde Cibuti hükümetinin “yeşil ışık” yaktığı tek ülke Suudi Arabistan'dır. Riyad, Yemen'de devam eden ve uluslararasılaşmış bir mahiyete haiz iç savaş çerçevesinde, İran'ın desteğine sahip olduğu ifade edilen Husilere karşı, meşru hükümet güçlerine aktif bir şekilde destek vermektedir. Ortadoğu'da, İran ile Suudi Arabistan arasında, Suriye, Irak, Lübnan gibi ülkeler özelinde süregelen bölgesel güç mücadelesinin, “vekalet savaşına” dönüştüğü Yemen, Suudi Arabistan'a komşu olması ve Aden Körfezi ile Hint Okyanusu'na açılan konumun ile çok önemli bir ülkedir. Bu nedenle, gerek bu ülkeyi kontrol altına almak, gerek İran'ın bölgedeki nüfuzunu kırmak, gerekse de Aden Körfezi-Kızıldeniz hattındaki stratejik üstünlüğü sağlayabilmek amacıyla, Suudi Arabistan'ın lojistik ve askeri üstünlük peşinde olduğu görülmektedir. Cibuti ise Yemen'e 30 km mesafedeki coğrafi pozisyonu ile Riyad'a, Tahran karşısında ciddi bir avantaj sağlayabilecektir.

Cibuti ile Suudi Arabistan arasında, 2017 yılında bir güvenlik antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma kapsamında, hukuki gereklilikleri yerine getirebilmek amacıyla ön çalışmalar da başlatılmıştır. Bu antlaşmanın, Suudi Arabistan'ın, Cibuti'ye üs kurması noktasında bir adım olduğu ortadadır. Cibuti Dışişleri Bakanı da üs kurma yönündeki girişimlere sıcak baktıklarını doğrulamaktadır (Financial Times, 2017). Zaten Riyad, Cibuti'ye finansal anlamda da yardımda bulunmakta ve bu ülkenin Arap Birliği içerisinde kendisi ile birlikte hareket ettiğini de görmektedir (Middle East Eye, 2017). Hatta son dönemde Katar ile yaşanan kriz esnasında da, Cibuti, Riyad'ın çizgisinde hareket ederek, Doha ile diplomatik ilişkilerini bir alt seviyeye indirmiştir (Al Arabiya, 2017). Suudi Arabistan'ın en yakın müttefiki olan Birleşik Arap Emirlikleri'nin, Somali'den “de facto” bağımsız hareket eden Somaliland (üs anlaşması 2017'de yapılmıştır ve *Berbera Limanı* ile çevresinde 40 kilometrekarelik bir alanda deniz ve hava kuvvetleri unsurları konuşlandırılacaktır) ve Puntland'da (*Bossaso Limanı*'nda), Eritre'ye bağlı *Assab Limanı*'nda (2016'dan beri kullanılmaktadır ve BAE'nin hava ile deniz kuvvetleri unsurlarına ev sahipliği yapmaktadır) ve hatta Yemen'in *Sokotra* (Mayıs 2017'de tamamlanmıştır ve 5000 asker konuşlandırılacaktır) ve *Perim Adaları*'nda (2017'de yapımına başlanmıştır ve hem donanma altyapısına hem de gelişmiş pistlere sahip olacaktır) askeri üsler kurduğu dikkate alındığında, Riyad'ın Cibuti'de açacağı üssün, bu iki aktörün ortak olarak şekillenen bölge stratejilerinde tamamlayıcı bir nitelik arz edeceği de anlaşılmaktadır (Telci and Horoz, 2018: 143-165). ABD'nin de İran'ın bölgedeki nüfuzunu azaltmayı amaçlayan bu stratejiye destek vereceği ortadadır.

Cibuti'de üs kurmayı düşünebilecek en önemli aktörlerden biri de Rusya'dır. ABD ve Çin'in üs kurduğu bir bölgede, Moskova da varlık göstermek isteyecektir. Nitekim bölge, dünya ticari işleyişinin odaklandığı çok önemli bir kavşak noktası olduğu gibi, çok kutupluluk yönünde bir sistemsel anlayışı geliştirmek isteyen aktörlerin de boy göstermesi gereken kritik bir alandır. Çin ile sistemsel çok kutupluluk talebi yönünde aynı paydada birleşen Rusya, aynı zamanda İran gibi bölgesel müttefiklerine de destek vermek isteyebilecektir. Ne var ki, Cibuti Hükümeti, Rusya'nın kendi ülkesinde askeri bir üs açmasını istememektedir. Rusya'nın Suriye ve Ukrayna'daki hamleleri ve ABD ile yaşadığı derin anlaşmazlık, Cibuti Hükümeti'nin, anlaşmazlığın taraflarından biri olan Rusya'yı askeri anlamda dışlamasına neden olmaktadır (Financial Times, 2017). Tabi ki, bu yönde alınan kararda Moskova'nın ekonomik olarak Cibuti'ye fazla bir katkısının olmayacağı yönündeki düşünce ile ABD'nin Cibuti üzerindeki baskısının etkisi de vardır. Rusya, Cibuti'nin olumsuz tutumu sonrası, Afrika Boynuzu'nda üs elde etme yönündeki planını, BAE'nin de üslere sahip olduğu Somaliland'a kaydırmıştır. Moskova, Somaliland'ın bağımsızlık yönündeki taleplerine destek verme ve ciddi bir finansal destek karşılığında, Cibuti sınırındaki *Zeila*'da, 1500 asker konuşlandırılabilir ve hem hava (2 büyük pist, 15 savaş jeti ile 6 askeri kargo uçağı) hem de donanma unsurlarına (2 destroyer, 4 fırkateyn, 2 büyük denizaltı) ev sahipliği yapabilecek bir üs kurma konusunda görüşmelere başlamıştır (Akwei, 2018). Kuşkusuz, bu hamle, Rusya açısından “küresel aktör olma” anlayışı doğrultusunda atılmış önemli bir adımdır.

Hindistan ise Cibuti'ye üs kurma yönünde bir hareketliliğe sahip olmamasına karşın, Afrika Boynuzu'na yakın ve Hint Okyanusu'na açılan Umman'da bir donanma üssü kurmak istemektedir. Benzer bir şekilde, Yeni Delhi, Hint Okyanusu'nda bulunan Seyşeller ile de 20 yıl süreli ve hava unsurlarını da içerecek bir donanma üssü kurma noktasında anlaşma imzalamıştır (CNBC, 2018). Hindistan, toprak bazlı siyasal sorunların yanı sıra, ticari anlamda rekabet içerisinde olduğu ve “Tek Kuşak, Tek Yol” inisiyatifi ekseninde kendisini çevrelediğini hissettiği Çin'e cevap verebilmek ve kendi ticari altyapısını kurarak, güvenliğini sağlayabilmek amacıyla bu tarz hamleler yapmaktadır (Shapiro, 2018). Ne var ki, Yeni Delhi'nin çabaları, henüz Çin'inki kadar geniş kapsamlı ve etkin değildir.

Cibuti ile ilgili olarak ele almanız gereken bir diğer aktör ise Türkiye'dir. Bölgesel lider ya da dengeleyici olmayı dış politika stratejisinin uzun erimli hedefi olarak gören Ankara, Osmanlı döneminde uzunca bir süre kontrol altında tuttuğu Aden Körfezi-Kızıldeniz hattında etkili bir aktör haline gelebilmek için çaba göstermektedir. Bu çaba doğrultusunda, Somali'deki federal hükümetin en önemli destekçilerinden biri olan Türkiye, Eylül 2017'de *Mogadişu*'da, Hint Okyanusu kıyısında açtığı askeri üs ile bölgedeki askeri varlık göstermeye başlamıştır. Mogadişu'da açılan üs, 50 milyon dolara mal

olurken, 200 Türk askeri de burada konuşlandırılmış durumdadır. İnsansız hava araçları ve tanklarla da desteklenen üssün temel hedefinin, Ankara tarafından, Somali Ordusu'nu, El Şebab'a karşı mücadelesinde eğitmek ve desteklemek olarak açıklandığını görüyoruz. Nitekim üste görev yapan askerler, ilk etapta 10.000 Somalili askeri eğitecektir. Bu rakam, Somali Ordusu'nun dörtte birine denk gelmektedir (Reuters, 2017). Türkiye, El Şebab'a karşı mücadeleye aktif destek verirken, aynı zamanda deniz haydutluğu faaliyetlerine yönelik olarak da bölgede donanma unsurları barındırmıştır (AA, 2017). Ne var ki, Türkiye'nin bölgede sürekli bir donanma üssü mevcut değildir. Türkiye, bölgedeki ticari işleyişi yakından izleyebilmek için, uzun vadede Somali'deki üs imkanlarını hava ve deniz unsurlarını da kapsayacak şekilde “sürekli” bir mahiyete kavuşturabilir. Nitekim Ankara'nın Katar ve Sudan'da da benzer girişimleri bulunmaktadır. Katar'ın en yakın müttefiklerinden olan Türkiye, bu ülkenin Suudi Arabistan, BAE ve Mısır başta olmak üzere birçok ülkeyle ilişkilerinin koptuğu noktada Doha'ya açık destek vermiş ve bu ülkenin gıda ihtiyacını karşıladığı gibi, bu ülkedeki askeri üssünü de göz önünde bulundurarak Katar'ın yanında olduğunu göstermiştir (Al Jazeera, 2017). Başkent Doha'daki *El Rayyan* Üssü'nde kurulmuş olan Türk üssü, istenildiği takdirde 3000 asker konuşlandırılabilir bir pozisyonudadır ve zırhlı araçlarla da desteklenmiştir. Denizden ve havadan da lojistik ikmale açık olan üsteki Türk askerlerinin görevi ise, tıpkı Somali'de olduğu gibi, Katarlı askerleri eğitmek ve bölgesel krizlere müdahale etmektir (Financial Tribune, 2017). Katar, her ne kadar Kızıldeniz-Aden Körfezi hattında yer almasa da, *Hürmüz Boğazı*'ndaki konumu ile Türkiye'nin bölgesel etkinlik arayışına cevap verebilen bir ülkedir. Özellikle Riyad ve *Abu Dabi*, bu üssün hedefleri arasında yer alan, “bölgesel krizlere müdahale etme” kıstasının çok geniş bir bağlamda yorumlanabileceğini ve Türkiye'nin emperyal hedefler güttüğünü düşünmektedir. Hatta Katar'dan, bu üssün kapatılarak Türk askerlerinin gönderilmesini dahi istemişlerdir. Ne var ki, bu yöndeki talepleri karşılık bulmamıştır (The Independent, 2017).

Türkiye'nin son hamlesi ise Kızıldeniz'in batı yakasında bulunan, Sudan'a bağlı *Sevakın* (*Suakin*) Adası'nın altyapı yatırımlarını üstlenmek ve adaya, gerek sivil, gerekse de askeri amaçlarla kullanılabilir modern bir liman inşasını gerçekleştirebilmek doğrultusunda şekillenmektedir. Sudan Hükümeti ile bu yönde bir antlaşma imzalayan Türkiye, Katar'ın da finansal anlamda parçası olacağı bu işbirliği ekseninde, hem Sudan'ın ihtiyaç duyduğu ticari liman yatırımını gerçekleştirecek hem de Kızıldeniz'in batısından “hac” için Mekke'ye gidecek olan Müslümanların, bu şehre rahat ulaşmasını sağlayacak bu hamleyle, Ankara'nın bölge Müslümanları bağlamındaki prestiji arttırılmış olacaktır (Gulf News Sudan, 2017). Ancak özellikle Mısır, Suudi Arabistan ve BAE, Sevakın Adası'ndaki liman ve altyapı yatırımlarının, orta vadede Türkiye tarafından kullanılacak bir askeri üsse dönüştürüleceği ve

böylece kendi etkinliklerinin sınırlanabileceği gerekçesiyle endişelidir.

Cibuti'nin Ankara Büyükelçisi de, yakın zamanda yaptığı açıklamada, Türkiye'nin, “talep etmesi halinde” ülkelerinde askeri bir üs kurabileceğini ve böyle bir hamleden, bölgede güvenliğin sağlanması açısından memnuniyet duyacaklarını açıkça ifade etmiştir (Daily Sabah, 2017). Yani, Guelleh hükümeti, Türkiye'nin de bölgede yer almasının kendisi açısından “sorun teşkil etmediğini” açıkça ifade etmiş durumdadır. Bu minvalde, atılan adımlar ve bu açıklama dikkate alındığında, Ankara'nın, Cibuti'de üs kurma yönünde atacağı adım hiçbir şekilde şaşırtıcı görülmemelidir.

Sonuç

Eski ismi Fransız Somalisi olan ve küçük ülke sınıflandırmasına tipik bir örnek olan Cibuti, bulunduğu konumun karşılığını ekonomik yönden alan ve güvenlik risklerinden uzak duruşu ile de Afrika Boynuzu'nda istikrarlı bir aktör görünümüne haiz bir ülke konumundadır. Oldukça geç bir tarihte bağımsızlığa kavuşan ülke, eski sömürgeci Fransa'dan sosyo-kültürel yönden ciddi anlamda etkilense de, Paris'in Cibuti üzerindeki ekonomik, askeri ve siyasal etkinliği, özellikle 11 Eylül 2001'den sonra azalmaya başlamıştır. Fransa'dan boşalan ekonomik etkinliği doldurma noktasında, Suudi Arabistan ve BAE gibi Körfez ülkeleriyle birlikte Çin ön plana çıkmış olsa da, askeri manada ABD'nin artan etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim ülkedeki en büyük ve yüksek kapasiteli askeri üs, Washington'un, Paris ile yan yana konuşlandığı, ABD'nin Camp Lemonnier'deki askeri varlığıdır.

Çoğunluğu oluşturan Issalar ile Afarlar arasında siyasal alana da yansıyan, hatta bir dönem iç savaşa dahi yol açmış bir gerilimle perdelenen Cibuti'deki toplumsal yapı, siyasal arenaya da otoriter bir bağlamda yansımıştır. Bağımsızlığından bu yana Issa kökenli iki lider tarafından yönetilmiş olan ülkede muhalefetin belli güvenlik tedbirleriyle kontrol altında tutulduğu ve çoğulcu bir görünümün bulunmadığı da bilinmektedir. Ne var ki, mevcut devlet başkanı Ismail Omar Guelleh'in, diplomasideki aktif tutumu ve özellikle küresel/bölgesel aktörler ile ülkenin konumunu da kullanarak kurduğu askeri, ekonomik ve siyasal ilişkiler, bölgede askeri varlık konumlandırılacak istikrarlı bir aktör arayışı içerisindeki küresel/bölgesel aktörleri memnun ederken, Guelleh'in otoriter yönetimini de meşrulaştırmaktadır. Cibuti, ekonomik yönden kayda değer bir üretim altyapısı olmayan bir ülke olarak, özellikle askeri üslerden ve limandan elde edilen gelirin, devlet eliyle dağıtımını özelinde bir ekonomik işleyişe sahiptir. Bu bağlamda, Cibuti'nin rantçı devlet tanımına örnek olarak verilebilecek bir aktör olduğu ortadadır.

Somali'deki El Şebab etkinliği, Yemen'de İran yanlısı olduğu ifade edilen Husiler ile Suudi Arabistan ve müttefiklerinin desteklediği meşru hükümet arasındaki iç savaş, yine Yemen'deki El Kaide ve DAESH etkinliği gibi hususlar, Yemen'e 30 km mesafede yer alan ve Somali'ye sınır olan Cibuti'nin

ne denli önemli bir noktada olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca, Hint Okyanusu-Kızıldeniz bağlantısını sağlayan Aden Körfezi'ni kontrol eden bir noktada olması ve Doğu Afrika açıklarındaki deniz haydutluğu girişimleriyle mücadele edilmesi hususunda bir karakol olarak lojistik ve askeri destek noktası olma özelliği de bu ülkeyi çok kritik bir konuma getirmektedir. Etiyopya-Eritre Savaşı'nın ardından Etiyopya'nın uluslararası ticarete açılan kapısı haline gelmesi de bölgesel önemini arttırmaktadır. Bu denli önemli olan bir ülkede farklı aktörlerce askeri varlık bulundurulmak istenmesi de son derece doğaldır.

Cibuti'de sürekli olarak askeri üs bulduran ülkeler ABD, Fransa, Japonya, İtalya ve Çin'dir. En güçlü ve etkin askeri varlık, Afrika'daki tek sürekli üssünü Cibuti'ye açmış olan ABD'ye aittir. Fransa'nın de kendi toprakları dışındaki tek deniz aşırı üssü bu ülkededir. Benzer bir durum yavaş adımlarla da olsa askeri pasifizmden uzaklaşan Japonya için de geçerlidir. Fransa, İtalya ile birlikte, özellikle Alman ve İspanyol askerlerinin de bulunduğu EUNAVFOR özelinde, AB'nin deniz haydutluğu ile mücadelesine destek verirken, Paris, aynı zamanda kendi eski sömürgeleri ile olan ilişkilerine verdiği değerin bir parçası olarak Cibuti'deki üssünü anlamlandırmaktadır. Çin ise, ABD'nin konumlandığı, bölgesel rakibi Japonya'nın da bulunduğu bir bölgede yer almak ve aynı zamanda uluslararası ticaretin en önemli kavşak noktalarından biri olan Aden Körfezi-Kızıldeniz bağlantısını kendisi açısından güvende tutmak istemektedir. Bu çaba, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin Doğu Afrika bağlantısının sağlanabilmesi açısından da “güvenlik” bağlamında sembolik bir önem taşımaktadır.

Suudi Arabistan, Yemen özelinde İran ile verdiği vekalet mücadelesinde ileri bir karakol elde edebilmek ve müttefiki BAE'nin Somaliland, Puntland, Eritre ile Yemen'e ait Sokotra ile Perim Adaları'ndaki üs girişimlerini desteklemek amacıyla orta vadede Cibuti'de üs açabilecektir. Rusya ise, Cibuti'de üs kurma konusunda istekli olmasına karşın, Guelleh hükümeti, Washington ile Moskova arasındaki gerginliği kendi topraklarına taşımak istememektedir. Bu durum, Moskova'yı Somaliland seçeneğine itmektedir. Çin ile ticari ve siyasal anlamda rekabet içerisinde olan Hindistan ise şimdilik kaydıyla Cibuti alternatifine yönelmiş değildir. Bölgede aktif bir görünüm arz eden, Suudi Arabistan ve müttefikleri ile İran'dan farklı bir bölgesel aktör olarak etkinliğini kanıtlamayı arzulayan Türkiye ise, Cibuti hükümetinin istekli olmasına karşın, henüz bu yönde bir adım atmamıştır. Somali ve Katar'da, bu hükümetlere destek vermek odaklı askeri üslere sahip olan Türkiye, yakın zamanda Kızıldeniz'de Sudan'a bağlı Sevakin Adası'nın liman altyapısını yenileme faaliyetlerine başlamıştır. Bu inisiyatif Türkiye'nin, Sudan'da üs elde edeceği şeklinde yorumlanmaktadır.

Görüldüğü üzere Cibuti, çatışma bölgelerine komşu olan konumu ve uluslararası ticari işleyişi derinden etkileyen bir kavşak noktasında bulunması dolayısıyla, birçok küresel ve bölgesel aktörün ajandasında önemli bir yer

tutmaktadır. Bu durum, ülkede “otoriter” bir bağlamda şekillenen bir siyasal istikrar sağladığı gibi, ülke güvenliğini dışsal aktörler eliyle garanti etmekte ve Cibuti, rantçı bir yapıya haiz küçük bir ülke karakterine sahip olmaktadır. Bu durumun, uzun vadede dahi değişmesi ihtimali görülmediği gibi, ülkenin uluslararası politikadaki görünürlüğü, özellikle Çin'in gelişimine ve Çin-ABD, hatta Çin-Hindistan rekabetine bağlı olarak artacak gibi durmaktadır.

Kaynakça

- Bereketeab, Redie (2016), “Djibouti: Strategic Location, An Asset or a Curse?”, *Journal of African Foreign Affairs*, Vol. 3, No. 1-2, p. 5-18.
- Styan, David (2016), “Djibouti: Small State Strategy at a Crossroads”, *Third World Thematics: A TWQ Journal*, Vol. 1, No. 1, p. 79-91.
- Gidey, Muauz (2017), “Anatomy of Issa-Afar Violence”, *Journal of Developing Societies*, Vol. 33, No. 3, p. 311-328.
- Leta, Alemu, Zeray, Yemane and Haile, Yohannes (2015), “The Politics of Dyadic Community: the Case of Djibouti”, *International Journal of Scientific and Research Publications*, Vol. 5, No. 1, p. 1-13.
- McGregor, Andrew (2009), “Djibouti Facing Local Insurgency and Threats From Somali Islamists”, *The Jamestown Foundation Terrorism Monitor*, Vol. 7, No. 29.
- Berhe, Tadesse and Adaye, Yonas (2007), “The Impact of Local Conflict on Regional Stability”, https://www.files.ethz.ch/isn/123909/2007_05_01_Afar.pdf, (Accessed 26.06.2018).
- Bernstein, Adam (2006), “Hassan Gouled Aptidon, First President of Djibouti”, *The Washington Post*, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/11/29/AR2006112901450.html?noredirect=on>, (Accessed 26.06.2018).
- “France and Djibouti” (2018), *France Diplomatié*, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/djibouti/france-and-djibouti>, (Accessed 26.06.2018).
- Matti, Steph and Metelits, Claire (2012), “Deserting Democracy: Authoritarianism and Geo-Strategic Politics in Djibouti”, <https://dra.american.edu/islandora/object/auislandora%3A63854/datastream/PDF/view>, (Accessed 25.06.2018).
- Mesfin, Berouk (2011), “Elections, Politics and External Involvement in Djibouti”, *Institute For Security Studies*, Situation Report.
- Smith, Jeffrey (2016), “Washington's Closest Ally on the Horn of Africa Has a Terrible Human Rights Record”, *Foreign Policy*, <http://foreignpolicy.com/2016/07/11/washingtons-closest-ally-on-the-horn-of-africa-has-a-terrible-human-rights-record>, (Accessed 25.06.2018).
- Youssef, Fateh al-Rahman (2018), “President of Djibouti to Asharq Al-Awsat: Our Foreign Bases are Aimed at Combating Terrorism”, *Asharq Al-Awsat*, <http://foreignpolicy.com/2016/07/11/washingtons-closest-ally-on-the-horn-of-africa-has-a-terrible-human-rights-record>, (Accessed 25.06.2018).
- “EUNAVFOR Commanders Meet in Djibouti” (2018), <http://eunavfor.eu/eu-navfor-commanders-meet-in-djibouti>, (Accessed 26.06.2018).
- Styan, David (2013), “Djibouti: Changing Influence in the Horn's Strategic Hub”, *Chatham House Briefing Paper*, Africa Programme Report No. 1.
- Reel, Monte (2016), “Djibouti is Hot: How a Forgotten Sandlot of a Country Became a Hub of International Power Games”, *Bloomberg*, <https://www.bloomberg.com/features/2016-djibouti>, (Accessed 24.06.2018).

- Terrence, Lyons (2009), "The Ethiopia-Eritrea Conflict and the Search For Peace in the Horn of Africa", *Review of African Political Economy*, Vol. 36, No. 120, p. 167-180.
- Williams, Paul D. (2018), "Joining AMISOM: Why Six African States Contributed Troops to the African Union Mission in Somalia", *Journal of Eastern African Studies*, Vol. 12, No. 1, p. 172-192.
- "Somalia, Somaliland Leaders Continue Djibouti Talks" (2014), *Hiiraan*, https://hiiraan.com/news4/2014/Dec/97435/somalia_somaliland_leaders_continue_djibouti_talks.aspx, (Accessed 27.06.2018).
- Mahdavy, Hossein (1970), "Patterns and Problems of Economic Development in Rentier States: the Case of Iran", M.A.Cook (ed.), *Studies in the Economic History of the Middle East: From the Rise of Islam to the Present Day*, Oxford: Oxford University Press, p. 428-467.
- Sune, Engin (2012), "Defining the Different: A Critical Analysis of the Rentier, Failed and Rogue State Theories", *Middle East Technical University Institute of Social Sciences*, Unpublished Master's Thesis, Ankara.
- Luciani, Giacomo (1990), "Allocation vs. Production States: A Theoretical Framework", Giacomo Luciani (ed.), *The Arab State*, London: Routledge Publishing.
- Beblawi, Hazem Al (1990), "The Rentier State in the Arab World", Giacomo Luciani (ed.), *The Arab State*, London: Routledge Publishing.
- Crystal, Jill (1989), "Coalitions in Oil Monarchies: Kuwait and Qatar", *Comparative Politics*, Vol. 21, No. 4, p. 427-443.
- "Djibouti: 2016 Article IV Consultation" (2017), *IMF*, Country Report No. 17/87.
- Kaiman, Jonathan (2017), "China Says It Built a Railway in Africa Out of Altruism, But Its More Strategic Than That", *Pulitzer Center*, <https://pulitzercenter.org/reporting/china-railway-Ethiopia-Addis-Ababa-Djibouti-economy>, (Accessed 27.06.2018).
- "US and Djibouti Reached a 10-Year Security Agreement" (2014), *TesfaNews*, <https://www.tesfanews.net/us-djibouti-joint-statement>, (Accessed 27.06.2018).
- "Djibouti President Warns of Yemen's Risks to Region" (2015), *The Jordan Times*, <http://www.jordantimes.com/news/region/djibouti-president-warns-yemen%E2%80%99s-risks-region>, (Accessed 29.06.2018).
- Jones, Seth G., Liepman, Andrew M., Chandler, Nathan (2016), "Counterterrorism and Counterinsurgency in Somali", *RAND Corporation*, Report.
- Mosley, Jason (2014), "Eritrea and Ethiopia: Beyond the Impasse", *Chatham House Africa Programme*, Briefing No. 2014/01.
- Pham, J.Peter (2011), "Putting Somali Piracy in Context", *Somalia: State Collapse, Terrorism and Piracy*, Brian Hesse (ed.), Abingdon: Routledge Publishing, p. 77-94.
- Panda, Rajaram (2017), "Djibouti Military Base is a New Step in China's Maritime Footprint", *Global Asia*, Vol. 12, No. 3, p. 76-81.
- Ardemagni, Eleonora (2018), "Gulf Powers: Maritime Rivalry in the Western Indian Ocean", *ISPI*, Analysis No. 321, p. 1-15.
- Kraska, James (2009), "Coalition Strategy and the Pirates of the Gulf of Aden and the Red Sea", *Comparative Strategy*, Vol. 28, No. 3, p. 197-216.
- Papastavridis, Efthymios (2015), "EUNAVFOR Operation Atalanta Off Somalia: The EU in Unchartered Legal Waters", *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 64, No. 3, p. 533-568.
- Hassan, Ahmed I. (2014), "Somaliland-Djibouti Relationship: Something is Rotten", *Somaliland Press*, <http://www.somalilandpress.com/somaliland-djibouti-relationshipsomething-is-rotten>, (Accessed 29.06.2018).
- "Chinese Built Ethiopia-Djibouti Railway Begins Commercial Operations" (2018), *New China*, http://www.xinhuanet.com/english/2018-01/01/c_136865306.htm, (Accessed 29.06.2018).

- Newton, Creede (2017), "Saudi-Iran Proxy Wars: In Pursuit of Regional Hegemony", *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2017/11/saudi-iran-proxy-wars-pursuit-regional-hegemony-171113110353492.html>, (Accessed 29.06.2018).
- "Al-Qaeda Claims It is Fighting Alongside US Backed Coalition Forces in Yemen" (2017), *The Independent*, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/al-qaeda-group-leader-claims-fighting-alongside-us-backed-coalition-forces-yemen-a7713321.html>, (Accessed 29.06.2018).
- "US Airstrikes in Yemen Have Increased Sixfold Under Trump" (2018), *NBC News*, <https://www.nbcnews.com/news/mideast/u-s-airstrikes-yemen-have-increased-sixfold-under-trump-n843886>, (Accessed 29.06.2018).
- Dahir, Abdi Latif (2017), "How a Tiny African Country Became the World's Key Military Base", *Quartz Africa*, <https://qz.com/1056257/how-a-tiny-african-country-became-the-worlds-key-military-base>, (Accessed 29.06.2018).
- Schraeder, P. J. (1993), "Ethnic Politics in Djibouti: From Eye of the Hurricane to Boiling Cauldron", *African Affairs*, Vol. 92, p. 203-221.
- Terpstra, T. (2017), "It's Getting Really Crowded Around Djibouti City", *Medium*, <https://medium.com/@TTerpstra/its-getting-really-crowded-around-djibouti-city-7d7b8d9fb19c>, (Accessed 29.06.2018).
- Mainoldi, Luca (2017), "Everybody in, Scrambling For Djibouti", *Macrogeo*, <https://www.macrogeo.global/analysis/everybody-in-scrambling-for-djibouti>, (Accessed 29.06.2018).
- Turse, Nick (2015), "The Stealth Expansion of a Secret US Drone Base in Africa", *The Intercept*, <https://theintercept.com/2015/10/21/stealth-expansion-of-secret-us-drone-base-in-africa>, (Accessed 29.06.2018).
- Sabeka, Nyarai (2015), "Assessing the Impact of United States Africa Command on the African Union's Peace and Security Efforts with Reference to the 2007 to 2014 Somalia Conflict", <http://ir.msu.ac.zw:8080/xmlui/handle/11408/2430>, (Accessed 29.06.2018).
- Suzuki, Kazuto (2017), "Twenty Five Years of Japanese Peacekeeping Operations and the Self-Defense Forces Mission in South Sudan", *Asia-Pacific Review*, Vol. 24, No. 2, p. 44-63.
- Attwell, Robert (2016), "Situating Somali Piracy in Japanese Security Policy", *African East Asian Affairs*, No. 4, p. 54-71.
- Mason, Ra (2017), "Djibouti and Beyond: Japan's First Post-War Overseas Base and the Recalibration of Risk in Securing Enhanced Military Capabilities", *Asian Security*.
- Hiyashi, Miki (2017), "The Future Prospects of the US-Japan Security Alliance: A Two-Handed Strategy", <http://www.e-ir.info/2017/10/14/the-future-prospects-of-the-u-s-japan-security-alliance-a-two-handed-strategy>, (Accessed 30.06.2018).
- Krupakar, Jayanna (2017), "China's Naval Base(s) in the Indian Ocean-Signs of a Maritime Grand Strategy?", *Strategic Analysis*, Vol. 41, No. 3, p. 207-222.
- Mollman, Steve (2017), "China Shipping Out Troops to Occupy Its First Overseas Military Base", *Quartz*, <https://qz.com/1027376/china-is-shipping-out-troops-to-its-first-overseas-military-base-in-djibouti>, (Accessed 30.06.2018).
- Tobin, Liza (2018), "Beijing's Strategy to Build China into a Maritime Great Power", *Naval War College Review*, Vol. 71, No. 2, p. 17-33.
- "China Sends Troops to Open First Overseas Military Base in Djibouti" (2017), *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-china-djibouti/china-sends-troops-to-open-first-overseas-military-base-in-djibouti-idUSKBN19X049>, (Accessed 30.06.2018).
- Benabdallah, Lina (2016), "China's Peace and Security Strategies in Africa: Building Capacity is Building Peace?", *African Studies Quarterly*, Vol. 16, No. 3-4, p. 17-34.
- "Djibouti Finalising Deal For Saudi Arabian Military Base" (2017), *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/c8f63492-dc14-11e6-9d7c-be108f1c1dce>, (Accessed

- 30.06.2018).
- “Arab League to Meet on Iran's Regional Violations at Saudi Request” (2017), *Middle East Eye*, <http://www.middleeasteye.net/news/arab-league-meet-iran-s-regional-violations-saudi-request-1190837192>, (Accessed 30.06.2018).
- “Djibouti Reduces Diplomatic Status with Qatar: Senegal Recalls Doha Envoy” (2017), *Al Arabiya*, <http://english.alarabiya.net/en/News/world/2017/06/07/Mauritania-becomes-eighth-country-severing-ties-with-Qatar.html>, (Accessed 30.06.2018).
- Telci, İsmail Numan and Horoz, Tuba Öztürk (2018), “Military Bases in the Foreign Policy of the United Arab Emirates”, *Insight Turkey*, Vol. 20, No. 2, p. 143-165.
- Akwei, Ismail (2018), “Russia to Pitch First Camp in Africa with Military Base in Somaliland”, *Face2Face Africa*, <https://face2faceafrica.com/article/russia-to-pitch-first-camp-in-africa-with-military-base-in-somaliland>, (Accessed 30.06.2018).
- “Indian Military Scrambles to Keep Up After China Moves to Put Forces in Africa” (2018), *CNBC*, <https://www.cnbc.com/2018/02/28/military-china-and-india-compete-over-bases-around-indian-ocean.html>, (Accessed 30.06.2018).
- Shapiro, Jacob L. (2018), “India's One Belt, One Road Block”, *Geopolitical Futures*, <https://geopoliticalfutures.com/indias-one-belt-one-road-block>, (Accessed 30.06.2018).
- “Turkey Opens Military Base in Mogadishu to Train Somali Soldiers” (2017), *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-somalia-turkey-military/turkey-opens-military-base-in-mogadishu-to-train-somali-soldiers-idUSKCN1C50JH>, (Accessed 30.06.2018).
- “Turkey Takes Command of Anti-Piracy Naval Task Force” (2017), *AA*, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-takes-command-of-anti-piracy-naval-task-force/851671>, (Accessed 24.06.2018).
- “How Turkey Stood By Qatar Amid the Gulf Crisis” (2017), *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2017/11/turkey-stood-qatar-gulf-crisis-171114135404142.html>, (Accessed 30.06.2018).
- “Turkey Sends More Troops to Qatar Under Defense Deal” (2017), *Financial Tribune*, <https://financialtribune.com/articles/international/78813/turkey-sends-more-troops-to-qatar-under-defense-deal>, (Accessed 30.06.2018).
- “Turkey Rejects Saudi Arabia and Allies' Demands to Shut Down Qatar Air Base” (2017), *The Independent*, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/qatar-crisis-turkey-saudi-arabia-uae-egypt-economic-sanctions-blockade-air-base-a7805346.html>, (Accessed 30.06.2018).
- “Turkish Base in Sudan A Problem For Arab Powers” (2017), *Gulf News Sudan*, <https://gulfnnews.com/news/mena/sudan/turkish-base-in-sudan-a-problem-for-arab-powers-1.2148443>, (Accessed 30.06.2018).
- “Djibouti is Open to Turkey's Efforts to Safeguard Red Sea, Ambassador Says” (2017), *Daily Sabah*, <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/12/30/djibouti-is-open-to-turkeys-efforts-to-safeguard-red-sea-ambassador-says>, (Accessed 30.06.2018).